

Ralph Dutli

ROMÁN JE RIZIKO

Román – věřte mi, prosím, i když o tom dnes hovořím radostně – je utkán kromě jiného i z krizí a ze stavů zoufalství a nespavosti. Jeho vznikání není zcela bezstarostné, román chce být dobýván a protřpěn, má-li za něco stát. Nepoddává se jen tak. A neexistuje žádné nebeské pojištění, které by zaručilo, že se to povede a které by v opačném případě napravilo vzniklou škodu.

Román je pro autora občas tvrdou zkouškou. Jestliže čtenář později čte román s chutí nebo pokud jej román dokonce uchvátí, pak autor už z poloviny ve zkoušce obstál. Druhou polovinu ukáže budoucnost, a ta je nemilosrdná, žádný autor by si neměl dělat iluze. Román, to je škola pochybování.

SRDCE, MOZEK A RUKA

Co způsobuje román v nás? Uvedu několik myšlenek o tiché, avšak rozhodně nikoli neškodné moci, jakou román nad námi získává. Je to skrytá moc, z níž se jen těžko umíme vymanit. Román, to je současně také šikovná struktura, daleko dosahující síť, jež energicky shromažďuje naše mentální schopnosti a vjemy, naši poletavou paměť, naše něžné srdce, mozek i ruce, náš dosavadní život včetně pádů a nových povzbuzení plus vzlety k výšinám. Je to prohnáný žánr, disponuje vlastní lstivostí.

Jako autor se člověk po celou tu cestu domnívá, že má svou věc pevně v ruce. Jenomže pak nad námi román získá obrovskou moc, člověk si najednou uvědomí, že *to napsané* má pevně v ruce svého autora. To autor je nakonec – ve všech okamžicích tvořivé inspirace, ve všech chvílích tvůrčí krize – do poslední buňky své bytosti vydán na milost a nemilost svému románu.

Existuje cosi jako „těhotnost románem“, takové těhotenství, je-li to zapotřebí, může trvat třeba i celé desetiletí. Není to ovšem pravidlo, těhotenství mohou být naprosto různorodá. Mně například nyní, při psaní dalšího románu připadá, že mé těhotenství bude kratší, netroufám si však vůbec určit, jak dlouhé toto těhotenství bude, protože román takové věci vůbec nemá rád a za určování předem neschválených termínů se dokáže mstít.

Ve věci psaní románu neexistují pravidla, neexistují recepty. Román je neustále zavrhuje. Pár nitek, které se zprvu volně, později pak stále těsněji a těsněji na sebe navazují. Poznámkový sešit obav, posedlosti a extáze, malých, pestrých prvků nadšení a vznášejících se odboček. Nakonec se román panovačně zkomponuje sám a o svého autora se přestane zajímat. Dobře ví, že napůl už patří čtenáři a čtenářovu umění propojit s románem své myšlenky, a tak začne být zpupný a chystá se svého autora propustit.

JEHO MÍSTO JE NA OKRAJI STŘEDOBODU SVĚTA

Když jsem začal pracovat na knize, z níž se stala „Poslední cesta Chaima Soutina“, chtěl jsem zpočátku zkrátka a dobře vyprávět příběh, příběh svého nejmilejšího malíře, běloruského židovského malíře Chaima Soutina, který v roce 1913 dorazil z Minsku a Vilniusu do Paříže, světové metropole malířství.

Ještě jednou se ocitá ve středu světa, ale na jeho okraji... Mlčenlivý slyší víc, neboť nemusí svým hlasem přehlušit jiný. Kdo mlčí, je jako jedno velké ucho. Jeho místo je na okraji středobodu světa.

Jenomže ono nejde jen o tento, o Soutinův příběh. Jak psaní postupovalo, chtěl román najednou víc a víc, chtěl být i podobenstvím lidského života, jakýmsi druhem paraboly. V tom mu vyšlo velkoryse vstříc malířovo jméno: *Chaim*. V jazyce Bible to slovo znamená *život*. Pokud by se chtěl člověk řídit v románovém dění tímto vzorcem, pak by musel říct: Život, skrytý v pohřebním voze, jede na finální operaci. Takže román začíná jako paradox.

Nápad ukryt člověka v pohřebním voze, aby mohl být odvezen na operaci slibující jeho uzdravení, možná odpovídá skutečnosti, avšak není to doloženo, je to pouze pověst, říká se to. Román je nástrojem spekulací. Soutinova životní družka Marie-Berthe Aurenche (bývalá žena německého malíře Maxe Ernsta) se v mém románu objevuje ve zkráceném tvaru jména jako *Ma-Be*. Nápad dát oné ženě tuto běžnou přezdívku nevznikl na základě vzpomínky někoho z malířových současníků. Je dost dobře možné, že ji tak nikdo nenazýval. Lákalo mě však přečíst její jméno, jak by se četlo anglicky, tedy „may be“, „možná“, jako zkratka pro možné fabulování. Tak *by* to mohlo být, ale možná to také bylo úplně jinak.

A dále v románu hraje zcela zásadní roli bolest a opiát získaný ze šťávy z máku setého, *papaver somniferum*. V kapitole o morfinu představuji jeho objevitele, německého lékárnického pomocníka Sertürnera z Paderbornu. V knize se často vyskytují slova *Sertürnerova maková šťáva*. Jednou jsem se přepsal, přesně se na to pamatuji. Místo o *makové šťávě* jsem psal o *makovém psaní*. Chtěl jsem to hned opravit, ale pak, po uvážení, jsem to ponechal tak. Protože naše nevědomí nepíše nerozumně.

Literatura je určitý druh „makového psaní“, je to zvláštní halucinační maková šťáva, která v dřívějších dobách mívala barvu inkoustu a také dokázala, alespoň na určitou dobu, tlumit bolest. *Psaní* je šťáva, která takřikajíc *do písmene* utišuje bolest a doslova ji utlumuje. Dokud člověk román píše a čte, dokáže v nejlepším případě udržet bolest na uzdě. Každý román je zasněnou vzpomínkou na Šeherezádu, která tak dlouho, dokud uměla vyprávět, nemusela zemřít.

Ó BOHEM JE ČLOVĚK, KDYŽ SNÍ

Román je tedy také odkladem, a ten vytváří napětí. V žádném případě neeliminuje naši smrtelnost (proti které stejně žádné koření neroste), ale odročuje naše duševní vyhasínání, dává vzplanout našemu vědomí v bezmoci dnů. Každý román ví víc, než autor mohl tušit, než si kdy mohl nechat zdát.

Účinky se nedají vždycky předvídat. Pacient často nebude vědět, kde je, kdo je, nebude se orientovat v čase. Budou se mu vybavovat nelogické vzpomínky, bude mít zastřené vědomí, rozvrácené pocity, nekontrolované halucinace.

Kdyby mi před deseti lety někdo řekl, že budu kvůli nějakému románu pátrat po historii léčby žaludečních vředů nebo po průběhu morfinového deliria, považoval bych ho za špatného proroka nebo za vtipálka. Román je i kompasem, navádí člověka do oblastí, které do té doby nikdy nenavštívil, do neznámých vod.

Všechno, co se malíři přihodí v bělostně bílé klinice, v *bílém ráji*, podléhá logice snů, ta evokuje nevyhnutelné zážitky a vize. Já jsem se jim při psaní poddával stále ochotněji. Ony halucinace či fantasmagorie, které se odehrávají v nemocnici, jsou možná přímo jádrem mého románu. Všechny klíče, které jsem jako autor poztrácel nebo které mi ku prospěchu věci vyklouzly, jsou roztroušené právě tam. Ano, chronologie je zpřeházená, triumfuje sen. Jedná

z mých nejoblíbenějších vět v Hölderlinově *Hyperionu* zní: „Ó Bohem je člověk, když sní, však stane se žebrákem, jakmile začne přemýšlet, a když pak nadšení prchne, stojí tu jako nezdárný syn“¹

Pokud jde o Boha: To, že malíř v *bílém ráji* potkává i jakéhosi záhadného *lékaře v bílém, doktora Boga* (*Bog* je rusky *Bůh*), dělá z románu také jakýsi pokřivený teologický traktát tázající se po všemohoucnosti Boha: Proč Bůh, jestliže je všemocný a vševědoucí, připustí tolik bolesti a utrpení?

DOKUMENT A DELIRIUM

Román je tedy také jakousi bizarní směsicí teologie a snu. Já jsem ovšem nechtěl psát knihu o snech. To, co mě lákalo, byla právě ona souběžnost dokumentu a deliria. Samotný sen by mi nestačil, takže právě i ono zakotvení v konkrétní – jistěže strašlivé a hrozivé – době bylo nutné. Sliboval jsem si, že z třenic mezi dokumentem a deliriem by se mi mohlo podařit vykřesat jiskru poezie.

Román je riziko. A dvoje rozevřené nůžky. Na jedné straně je tu touha oddat se životu samotáře, nemluvy a obtížně snesitelného člověka, na straně druhé potřeba vnést do románu obyčejný lidský život jako celek, se štěstím i bolestí, láskou, odloučením a smrtí, tedy ono takzvané věčné literární téma. Nechtěl jsem stvořit nekomplikovanou nebo milou postavu, s níž by se mohl jak autor, tak čtenář identifikovat, nicméně jsem chtěl, aby příběh pojednával i o jeho, čtenářově životě i o spleťtém životě autorově.

A ty druhé nůžky: Román líčí *poslední cestu*, jinými slovy cestu do smrti. Přesto jsem nechtěl psát pochmurnou ani dojemnou knihu. Měla odrážet intenzivní, skutečný život plný barev a vášní. Samozřejmě v ní hraje svou roli neštěstí, ale nejednou se tam také vmísí štěstí. Například v kapitole *Mademoiselle Garde a nicotné štěstí*.

Ve vzpomínkách pátrá po správném štěstí. Štěstí je mocné nebo je nicotné – to je to samé. Ale bylo tu, zanechalo své stopy. A to je nejdůležitější.

---

¹ přel. Antonín Pešek (F. Hölderlin: *Hyperion aneb eremita v Řecku*, Odeon 1988, s. 17)

Taková drobnost, slůvko, a štěstí se může zvrtnout. Štěstí visí na vlásku. Mezi mocným a nicotným je jen závan vzduchu. Můj román je vděčným ochráněním tohoto tenkého vlásku.

Je ale také nástrojem letu, a to nikoli pouze při onom zvláštním vzletu duše nad hřbitovem Montparnasse na konci knihy. Vložený citát z básně, jehož autorem je ruský spisovatel, nositel Nobelovy ceny za literaturu Josif Brodskij, je verš, který jsem před lety přeložil z ruštiny pro výbor jeho básní. „Pověz mi, duše... pověz mi, jak život vypadá... z pohledu ptáků jak život vypadá ...“

Můj román je kromě záminky obskurního malířova životopisu také takovým pohledem na lidský život z ptačí perspektivy. V první řadě chce být ale literaturou, téměř „jen a jen literaturou“, lyricko-rytmicko-hudební kompozicí s literárními narážkami od biblické Knihy Job po Hofmannsthala, od Danta po Nabokova, přes Rimbauda a Brodského po Goethova Fausta.

Tento román je literární hrou, ano, hrou, která pojednává o trpké vážnosti života. Je to hra, která posiluje soucítění a porozumění. Nedávno jsem četl v novinách (Frankfurter Allgemeine Zeitung, 7. 1. 2014) článek s názvem „Románové spoje“, zmátlo mě to. Na Emory University v Atlantě se pokoušeli experimentálně zkoumat tvorbu nervových drah při četbě románu. Nechali ženy a muže číst určitý román a potom na magnetické rezonanci hledali účinky této podivuhodné činnosti. A co nezjistili: Tato cesta tajnými teritorii našeho mozku podala překvapivé výsledky. Čtení prokázalo změny v architektuře mozku, nová spojení mezi nejrůznějšími mozkovými oblastmi. Naše empatická paměť spolutrpí s postavami románu.

Již první den po četbě se v mozkových závitech známých jako levý gyrus angularis, důležité centrum představitosti a řeči, vytvářely nové nervové dráhy. Totéž se dělo v zadní části spánkového laloku. S postupujícím čtením přibývaly další a další nervové sítě v příslušných somatosenzorických centrech zodpovědných za naše pocity a vjemy strachu na obou částech mozkové kůry v její nejvyšší části pod lebeční kostí. To je oblast, která se také silně aktivuje při používání metafor, když srdce řeči žije a bije.

Kdo by si to byl pomyslel. My se učíme trpět. Spolutrpět. A kde? V románu a prostřednictvím románu. Román je tedy také školou soucitu. Učíme se spolutrpět, vmyslet se do druhých lidí. V paradoxních zákrutech mozku zrajeme a současně s tím se omlazujeme.

SMRTELNOST A MAGICKÉ OMLAZENÍ

Román mění náš život. A já bych zde rád označil autora a čtenáře jako osudové společenství. Román promlouvá o smrtelnosti, avšak magickým způsobem nás omlazuje.

To nejzábavnější, co se mi v souvislosti s mým románem přihodilo, bylo zjištění, že mě novináři a tazatelé při rozhovorech oslovovali jako „debutanta“ nebo že moji knihu označovali za „debut“. Nechtělo se mi pokaždé upozorňovat, že jsem ve svém životě vydal něco přes třicet knih. Jen jednou jsem poznamenal, že na „zázračnou slečnu“² se příliš nehodím.

Připadá mi ale, že román má vliv i na to, co bych nazval tabula rasa. Básně, eseje, životopisy básníků, rozhlasové pořady, dvě malé knížky o kulturních dějinách olivovníku a o včelách – to všechno jako by v této velké hypnóze bylo smazáno, také bych mohl říct: v poblouznění románem.

Román byl čímsi jako omlazovací kúrou, dostal jsem se zničehonic znovu na začátek, jako při hře Člověče, nezlob se, kde se člověk najednou ocitá znovu na prvním políčku. Tento román přitom těžil z každé jednotlivé předchozí knihy, kterou jsem publikoval ať už jako básník nebo esejista, životopisec nebo překladatel ruské poezie. Každá kniha oplodnila tu další a ta se stávala nutností.

Bylo to osvěžující, když jsem jezdil od města k městu maskovaný jako debutant. Zničehonic jsem byl jakoby mávnutím kouzelného proutku opět mladý, bylo to, jako bych znovu dostal první náramkové hodinky nebo absolvoval první svaté přijímání. Důmyslný románový žánr mě vlastně paradoxně obdařil novou neviností. Román je v každém případě velice záluďné dílo.

Román Ralpha Dutliho *Poslední cesta Chaima Soutina* vyšel v německém vydavatelství Wallstein v roce 2013. Česky vyšel v r. 2016 v překladu Magdaleny Štulcové v nakladatelství Archa.

Tento text proslovil Ralph Dutli při slavnostním převzetí ceny „LiteraTour Nord“ v Hannoveru 24. dubna 2014.

© Ralph Dutli, Heidelberg

překlad © Magdalena Štulcová

² Zázračná slečna, „Fräuleinwunder“, nazývají němečtí literární kritici mladé nadějně autorky, jejichž prvotiny se staly bestsellery a rázem je proslavily. (Pozn. překl.)